Embargo Zaterdag 20 september13,00 uur

Rede 3Jan Glastra van Loon op Congres D'66 te Hoogeveen, 20 September 1960
Congres,
Ik wil mijn eerste gelegenheid om u als gekozen - zij het Indirect gekozen - volksvertegenwoordiger iets te zeggen, gebruiken voor een lofrede op de redelljkheid. Ik heb daarvoor twee redenen. Een dlrecte, de recente gebeur- tenissen in Polen, en een wat meer indirecte en globale, die ik aan het eind van mljn verhaal zal noemen.
Na een lange troosteloze reeks van gebeurtenissen waarln irrationaliteit en vaak ook geweld de boventoon voerden - vanaf de atoombom op Hiroshima, de onderdrukking van vreedzame democratiseringsprocessen in Hongarije en Tsjechoslowakije tot Vietnam, Combodia en twee keer in het Midden-Oosten, vanaf de steeds groeiende defensiebudgetten en de sluipende proliferatie van kernwapens tot de steeds verder en dieper om zich heen grijpende vernieling van ons milieu, vanaf de gapende kloof tussen rijke en arme landen tot de escalaties van terreur en martellng in steeds meer landen van de wereld, zowel van onderen als van bovenaf, en gaat u zo maar door na al die gebeurtenissen en ontwikkelingen die het vertrouwen in redelijkheid en menselijkheid alleen maar kunnen ondermijnen met als enig lichtpunt de start van de vredesonderhandelingen tussen Israel en Egypte, heeft Polen ons een compleet en hartverwarmend succes van de redelijkheid te zien gegeven dat het vertrouwen in de mens weer wat kan opkrikken.
Zeker, er waren toevallige gunstige omstandigheden, zoals het feit dat Rusland zijn handen al had gebonden in Afghanistan en dat het, na zijn aangezicht fiks te hebben geschonden in de ogen van de Islamitische wereld binnen en buiten zijn grenzen, zich niet zo best een tweede militaire

ingreep kon veroorloven. Er waren echter ook ongunstige voorwaarden en omstandigheden. Ik hoef die niet op te sommen. Hoe dat zij, er kan geen twijfel over bestaan, dat de redelijkheid, gematigdheid en geweldloosheid in het optreden van stakingsleiders en stakers in Polen doorslaggevend zijn geweest voor de resultaten die

zijn geboekt.
Ook de berichtgeving over de stakingen en onderhandelingen in Polen was gekenmerkt door redelijkheld en gematigdheid. Toch is er lets, dat mij in die berichtgeving en in de beschouwingen die daaraan tverden gekoppeld heeft verbaasd.
Dat is dus niet de sobere toon en niet de ingehouden bewondering voor de manier waarop de havenarbeiders van Cdansk en Sczecin en de mljnwerkers van Silesie hun belangen behartigden. Het is evenmin, dat regelmatig de vraag werd opgeworpen wat voor uitstralingseffecten de gebeurtenissen in Polen zouden kunnen hebben op de andere landen achter het ijzeren Gordijn.
Wat mij verbaast, is dat tot nu toe voorzover ik heb kunnen nagaan nergens in onze pers en media de vraag onder ogen is gezien, of en wat voor betekenis de ontwikkelingen in Polen zouden kunnen hebben voor een beoordeling van de maatschappelijke en politieke verhoudingen in de westerse geindustrialiseerde landen.
Natuurlijk, de verhoudingen in Polen zijn fundamenteel anders dan die in or.s land. Wij hebben vrije vakbonden, vrijheid van meningsuiting, van godsdienst, onderwijs, vereniging en vergadering, een parlementalre democratie en een rechtsstaat. En de economische nood is blj ons op geen stukken na zo hoog gestegen als in Polen. Er is haast geen onderdeel te vinden waarop de Poolse en de Nederlandse samenleving niet fundamenteel van elkaar verschillen. En toch.
Wanneer in een geindustrialiseerd land als Polen door stakingen concessies worden afgedwongen die ln het kader van hun verhoudingen neerkomen op een sociale en politieke revolutle, kunnen we daaraan dan voorbljgaan als iets dat zich afspeelt in een andere, door een ijzeren Gordijn van de onze gescheiden wereld ? Moeten we niet op zijn minst de mogelijkheid onder ogen zien, dat processen die in Polen op een dramatische manier aan het licht zijn gekomen, zich in de relatief ontspannen situatie van ons land veel meer onderhuids en in het verborgene afspelen ? Maken de verschlllen tussen Polen en Nederland werkelijk, dat er helemaal geen historische parallellen zijn aan te wijzen in de ontwikkelingen daar en hier ? Zegt het gebleken organisatie-, leidinggevend- en onderhandelingsvermogen van geschoolde arbeiders in Polen ons niets over mogelijk onopgemerkte of onvoldoende gewaardeerde talenten, Vermogens en mogelijkheden hier ?

Ik meen, dat deze vragen gesteld kunnen en ook moeten worden, omdat we anders een kans die het Poolse signaal ons biedt om meer inzicht te krijgen ln processen en verhoudingen in onze eigen maatschappelijke ontwikkeling, ongebruikt voorblj laten gaan. Als ik nu op deze kwestie Inga, wil ik één ding voorop stellen, omdat dat voor mij het meest centrale punt is van alles wat hierover gezegd kan worden. De grote mate van redelijkheid in het op- treden van de Poolse stakers is vooral toe te schrijven aan het feit, dat zij zeif directe verantwoordelijkheid droegen voor de consequenties daarvan voor hun eigen toekomst. Voor deze mening kunnen argumenten worden aangevoerd ontleend aan ervaring, geschiedenis en zelfs aan de sociale wetenschappen. Uiteindelijk is het echter een zaak van overtuiging, van politiek uitgangspunt of als u wilt, politiek beginsel.

Dit uitgangspunt houdt twee dingen ln. Ten eerste, dat mensen redelijker en reeler beslissingen nemen, naarmate zij zelf meer voor de gevolgen van hun beslissingen opdraaien en zich juist minder redelijk, meer halsstarrig defensief zullen opstellen naarmate hun medezeggenschap in beslissingen die hun toekomst betreffen wordt onthouden. Ten tweede, dat daarom beslissingen die gevolgen hebben voor groepen mensen collectief zoveei mogelijk volgens democratische procedures aan henzelf moeten worden toevertrouwd.

Er is in ons land nog een aantal onderwerpen en gebieden waarvoor dit beginsel een betere uitwerking verdient. Een terrein waarvoor dit in het bijzonder geldt, is dat van de arbeidsverhoudingen in bedrijf en onderneming, dat wil zeggen: het dichtst bij de werkelijkheid. Zolang dit zo blijft, is het onredelijk iets anders te verwachten van de werknemers dan een defensief optreden dat de verantwoordelijkheid voor hun toekomst ergens anders ligt dan bij henzelf.

D'66 is een voorstander van ondernemingsgewijze produktie, maar dan ook in een gedemocratiseerde markteconomie en dat wil met name zeggen door gedemocratiseerde bedrijven. Bedrijven dus waarin werknemers door het mede dragen van verantwoordelijkheid worden geconfronteerd met de realiteit van hun toekomst in dat bedrijf en werkgevers met de realiteit van de zorgen van hun werknemers.

Wij beseffen, dat dit geen geringe opgaaf is. Wij beseffen ook, dat democratie niet opgelegd of met een vloek en een zucht uit de grond kan worden gestampt. Wij zljn er

ons bovendien van bewust, dat door historisehe oorzaken de vakbeweging in Nederland zich vrijwel geheel buiten de bedrijven sectorgewijs als bonden en landelijk als centrales, heeft ontwikkeld en dat de opleiding en selectle van onze managers niet uitmunt door aandacht voor democratisch leiderschap.

Dat kan echter niet betekenen, dat deze zaak daarom minder belangrijk of urgent zou zijn. Zij is dat integendeel eens temeer. Er ls geen beter middel om mensen ertoe te brengen, de gevolgen van hun optreden, eisen en verlangens af te wentelen op anderen dan door hen verantwoordelijkheid en lnzicht in de werkelijkheid te onthouden.
In Nederland Is die afwentelingsmentaliteit een even vast bestanddeel geworden van onze cultuur als kankeren op het weer. Het verschil tussen beide is, dat we aan het weer echt niet veel kunnen doen - behalve de milieuverontrelniging terugdringen terwijl ons maatschappelijk en economisch welzijn juist in de eerste plaats van onszelf afhangt.
Ik kan vanaf deze plaats in alle redelljkheid het Poolse volk alleen maar
Ik zei daarnet, dat ik nog een tweede reden had voor het houden van een lofrede op de redelijkheld. Een meer indirecte en globale reden.
Die tweede reden Is, dat de redelijkheid in onze politieke cultuur blootstaat aan verdenking en verdachtmaking. En wel vooral uit linkse hoeken en door mensen met wie wij het inhoudelljk vaak een heel eind eens zijn. Wat ons met hen verenigt ls kritiek op het vastgeroeste bestel dat er al te vaak op uit draait, dat aan klinkende munt een hogere prioriteit wordt gegeven dan aan menselijk welzijn: liever een loonsverhoging toestaan dan medezeggenschap in de bedrijfsvoering; liever een hogere bedrijfswinst en een hoger BNP dan een schoon milieu en leefbare binnensteden.
Ik zie geen enkelr reden en ik heb geen enkele aanvechting om de kritiek op dat bestel en op de mens- en maatschappijvisie waardoor het wordt gedragen te verzachten. Integendeel. Haar ik zie wel steeds meer redenen om datgene wat ons scheidt van hen die ook de redelijkheid plaatsen in het licht van de verdenking en zelfs verdachtmaking

te onder - strepen.
Mijn eerste reden daarvoor is, dat zij die zo doen daardoor in feite zelf slachtoffers zijn van het systeem dat zij bestrijden. Hun afwijzing van redelijkheid als een norm voor politiek gedrag komt voort uit een weigering medeverantwoordelljk te zijn voor dat bestel. In feite echter maken zij zich daarbij de slechtste vorm van cynisme eigen die in dat systeem een rol speelt. En alle tinteling van hun verwachtingen over een betere toekomst neemt ook niet weg dat zij in feite in bezit zijn genomen door directe actie en geen oog meer hebben voor de allerdaagse
realiteit van alledaagse mensen morgen. In feite hebben zij de ene utopie - die van dé klinkende munt, de technologie en de alsmaar groelende welvaart - verwisselt voor een andere: die van het eerlijke hart, de zuivere natuur en een volstrekt rechtvaardige maatschappij. Zeg daar maar iets tegen ! Wat ertegen moet worden gezegd is, dat het onredelijk en daarom onmenselijk is.
Dat brengt mij op een tweede fundamenteel punt. Redelijkheid in zijn Nederlandse betekenis en niet die van "rationaliteit", is de enige echte en duurzame tegenpool van geweld, Geweld roept geweld op. Redelijkheid bedient zich van het woord en vraagt om een wederwoord. Geweld draagt een garantie in zich voor zijn resultaat. Redelijkheid doet dat niet, maar het is juist door die onzekerheid dat zij ruimte
laat voor de ander.
Hiermee kom ik op een derde punt.
Zij die de redelijkheid met een scheel oog bezien, plegen haar te vereen- zelvigen met de kilte van het verstand. Zij stellen de redelijkheid tegen- over de warmte van de gevoelens die in hen worden opgewekt door een ideaal of een bewonderens- of beminnenswaardige ander. Dit berust op een misverstand waar vooral Europese mensen al zolang onder gebukt gaan, dat ik niet de illusie heb, het met enkele zinnen te kunnen opheffen. Maar het is wel een reden om scherp op dit misverstand te reageren. Redelijkheid is de tegenpool, niet van gevoelens (voor wat dan ook), maar van intolerantie, fanatisme en geweld (in welke vorm dan ook).
Redelijkheid immers houdt in gematigdheid van het eigen oordeel, bereidheid tot luisteren, begrip voor de ander en verdraagzaamheid voor andere meningen en standpunten. Daarmee schept redelijkheid inderdaad niet zelf warmte, maar wel ruimte

voor gevoelswarmte die niet bij het minste of geringste omslaat in gewelddadlgheid. Redelijkheid is een deugd uit de gematigde zone van het menselijke gevoels- leven. Zij reikt niet tot hoge toppen of diepe gronden. Een cultuur die wordt beheerst door redelijkheid zou dan ook een geestdodende aflevering zijn van middelmatigheid. Maar politiek die redelijkheid meteen in de bank . van de verdachte zet, roept gevaren over ons af die veel dodelijker zijn.

Verstaat u mij goed: ik beweer niet, dat politiek in redelijkheid opgaat of dat daarin geen plaats zou kunnen of mogen zijn voor gevoelens of zelfs hartstocht. Die horen daar integendeel ook in thuis, want zonder gevoelens en af en toe wat hartstocht komt van begrip van anderen ook niets terecht. Wat ik beweer is, dat redelijkheid in de politiek onmisbaar is, ondat wij daarin met de gevoelens, belangen, meningen én hartstochten van veel mensen

te maken hebben. En dat dus ook de betekenls van redelijkheid in de politiek groter hoort te zijn, naarmate het aantal mensen dat erdoor wordt geraakt en de cultúrele verschillen tussen hen groter zljn. Dat geldt dus zowel tegenover minderheden in het eigen land, als voor het buitenlands beleid, méér in de verhouding tussen werkgevers en werknemers dan in de verhoudlng van werkgevers of werknemers onderling, méér in een pluralistische samen- leving dan in één met een homogene cultuur. In al die gevallen is dus ook democratisering van de besluitvorming van meer belang.

Eén mogelijk misverstand moet ik nog uitbannen. Ik beweer ook niet, dat geweld in de politiek nooit of nimmer een plaats zou mogen hebben. Van hen die de periode van nazistische overheersing niet passief hebben ondergaan kunt u dat ook niet verwachten. Macht Staat in de politiek meer centraal dan op andere levensgebieden. Voor belangentegenstellingen geldt het zelfde.

Niet gepolitiseerde machtsverhoudingen en belangentegenstellingen zijn verhullingen van de realitelt. Juist omdat macht en conflictverhoudingen in de politiek zo centraal staan, Staat geweld daar dichter bij de deur dan op andere gebieden. Om diezelfde redenen moet Juist in de politiek aan de redeiijkheid een centrale rol worden toegekend. Zelfs, of beter juist, in het uiterste geval, dat gebruik van geweldsmiddelen onder ogen worden gezien.

Ik kom tot deze conclusies de redeiijkheid in de politiek verdient af en toe een lofrede, zij

verdient het zelfs met hartstocht te worden bepleit.

Hoogeveen,

20 September 1960.

F